

HUSHOLDNINGSBUDGETUNDERSØGELSER AF OPSPARINGSFORHOLD

*Med særligt henblik på den danske undersøgelse af lønmodtagerbefolkningens
forbrugs- og opsparingsforhold i året 1955¹*

AF ERLING JØRGENSEN*

Indledende bemærkninger

Denne oversigt falder i 3 afsnit. I et kort indledende afsnit nævnes en række problemstillinger, hvori opsparingsoplysninger er relevante ud fra forskellige synsvinkler. I det næste afsnit redegøres for den praktiske tilrettelæggelse af 3 udenlandske opsparingsundersøgelser samt af den i 1955 gennemførte danske undersøgelse. I det tredje afsnit anføres nogle vigtige undersøgelsesresultater. Denne gennemgang af de vigtigste resultater vil dels forme sig som en sammenligning mellem de nævnte udenlandske undersøgelser og den danske undersøgelse og dels som en almindelig diskussion af de opnåede resultater set i relation til de i indledningen nævnte problemstillinger. Til slut diskuteres det, hvilke opgaver, der kunne tages op ved en evt. ny dansk husholdningsbudgetundersøgelse.

1. Relevante oplysninger om opsparingsforhold

I makroteorien har opsparingsfunktionen, relationen mellem opsparing og indkomst, længe indtaget en central placering. Hvad enten synsvinklen var konjunkturteoriens eller finanspolitikens, måtte oplysninger om, hvorledes den samlede indkomst i samfundet fordeler sig på forbrug og opsparing, selvsagt være af fundamental betydning. Adskillige forskere har i årene efter fremkomsten af Keynes' General Theory søgt at iklæde de forskellige makrofunktioner virkelighedens klædedragt, og husholdningsbudgetanalyser har været et af midlerne hertil.

Under arbejdet med denne verifikation af makroteorien gjorde man på et tidligt stadium den iagttagelse, at opsparingens andel af den samlede nationalindkomst havde holdt sig bemærkelsesværdigt konstant i perioden

1. Jfr. Statistiske Undersøgelser, Nr. 3, Opsparing i lønmodtagerhusstandene 1955. Forfatteren vil i en senere artikel diskutere budgetundersøgelser som redskab ved analysen af forbruget.

* Sekretær i Det statistiske Departement, undervisningsassistent ved Københavns Universitet.

HUSHOLDNINGSBUDGETUNDERSØGELSER AF OPSPARINGSFORHOLD

*Med særligt henblik på den danske undersøgelse af lønmodtagerbefolkningens
forbrugs- og opsparingsforhold i året 1955¹*

AF ERLING JØRGENSEN*

Indledende bemærkninger

Denne oversigt falder i 3 afsnit. I et kort indledende afsnit nævnes en række problemstillinger, hvori opsparingsoplysninger er relevante ud fra forskellige synsvinkler. I det næste afsnit redegøres for den praktiske tilrettelæggelse af 3 udenlandske opsparingsundersøgelser samt af den i 1955 gennemførte danske undersøgelse. I det tredje afsnit anføres nogle vigtige undersøgelsesresultater. Denne gennemgang af de vigtigste resultater vil dels forme sig som en sammenligning mellem de nævnte udenlandske undersøgelser og den danske undersøgelse og dels som en almindelig diskussion af de opnåede resultater set i relation til de i indledningen nævnte problemstillinger. Til slut diskuteres det, hvilke opgaver, der kunne tages op ved en evt. ny dansk husholdningsbudgetundersøgelse.

1. Relevante oplysninger om opsparingsforhold

I makroteorien har opsparingsfunktionen, relationen mellem opsparing og indkomst, længe indtaget en central placering. Hvad enten synsvinklen var konjunkturteoriens eller finanspolitikens, måtte oplysninger om, hvorledes den samlede indkomst i samfundet fordeler sig på forbrug og opsparing, selvsagt være af fundamental betydning. Adskillige forskere har i årene efter fremkomsten af Keynes' General Theory søgt at iklæde de forskellige makrofunktioner virkelighedens klædedragt, og husholdningsbudgetanalyser har været et af midlerne hertil.

Under arbejdet med denne verifikation af makroteorien gjorde man på et tidligt stadium den iagttagelse, at opsparingens andel af den samlede nationalindkomst havde holdt sig bemærkelsesværdigt konstant i perioden

1. Jfr. Statistiske Undersøgelser, Nr. 3, Opsparing i lønmodtagerhusstandene 1955. Forfatteren vil i en senere artikel diskutere budgetundersøgelser som redskab ved analysen af forbruget.

* Sekretær i Det statistiske Departement, undervisningsassistent ved Københavns Universitet.

fra 1880 til 1939, samtidig med at nationalindkomsten både absolut og pr. indbygger havde udvist en meget stærk stigning¹. Denne kendsgerning syntes at harmonere meget dårligt med den — bl.a. på grundlag af husholdningsbudgetundersøgelserne — vel underbyggede teori, at opsparingsens andel af indkomsten vokser stærkt med indkomstens størrelse, når man betragter befolkningens opsparingsadfærd i et givet øjeblik. Under forsøget på at forklare dette paradoks er mange væsentlige sider af opsparingsproblemet blevet belyst, hvilket atter har virket befordrende på makroteorien. Specielt Duesenberrys, Friedmanns og andres understregning af de dynamiske elementer i opsparingsteorien har her været af stor betydning.

Medens man i makroteorien overvejende har været interesseret i oplysninger om den samlede opsparing og dennes »årsager«, og dermed naturligvis i den samlede opsparings fordeling på befolkningsgrupper ordnet efter indtægt, bopæl, social status m.v., vil man i den økonomiske politik, hvad enten det drejer sig om statsmagtens eller de enkelte virksomheders økonomiske politik, tillige være stærkt interesseret i opsparingsens fordeling på de enkelte opsparingsposter, indsættelse i bank og sparekasse, opsparing i eget hus eller egen virksomhed etc. Dette er en selvfølge, når man ser på spørgsmålet fra enkeltvirksomheders og branchers synsvinkel; klarest kommer denne interesse naturligvis til udtryk, når det gælder opsparingsinstitutioner som sparekasser, banker, forsikringselskaber, kredit- og hypotekforeninger m.v. Men også når spørgsmålet betragtes med statsmagtens øjne, vil kendskabet til de enkelte opsparingsposters størrelser og deres sammenhæng med andre økonomiske faktorer være af betydning. Dette gælder således, hvis man igennem skattelovgivningen ønsker at fremme den private opsparing, idet man da må have kendskab til, hvorledes de enkelte opsparingsposter mest effektivt kan stimuleres.

De oplysninger om opsparingsforhold, der er relevante i de ovenfor skitserede problemstillinger, må oftest indhentes fra flere forskellige kilder; tidligere husholdningsbudgetundersøgelsernes oplysninger om opsparing har oftest været så fragmentariske, at de sjældent er indgået som nogen hovedkilde i dette materiale. Specielt, hvor det alene gælder at finde frem til den absolutte størrelse af den samlede opsparing i hele samfundet, har man måttet anvende andre kilder.

2. Opsparingsundersøgelsernes tilrettelæggelse *Afgrænsning af opsparingsbegrebet*

I U.S.A., England og Sverrig har man i årene efter krigen gennemført undersøgelser af de private husholdningers opsparingsforhold. De ameri-

1. Se Franco Modigliani: *Fluctuations in the saving-income Ratio: A Problem in Economic Forecasting*. Studies in Income and Wealth, vol. 11, New York 1949.

kanske undersøgelser iværksattes umiddelbart efter krigens afslutning, idet et af formålene med dem var et forsøg på at få kendskab til, hvem der besad de meget betydelige likvide aktiver, som i løbet af krigen var pumpet ud i den private sektor og om muligt yderligere at få noget at vide om, hvorledes de pågældende agtede at disponere over disse aktiver. Undersøgelserne udføres på initiativ af Federal Reserve Board og forestås af Survey Research Center ved Michigan University's Institute for Social Research under ledelse af Georg Katona¹. Opmuntret af de gode resultater i de amerikanske undersøgelser startedes i 1951 en række opsparingsundersøgelser i England; Oxford University Institute of Statistics forestod disse undersøgelser indtil 1955, hvorefter de henlagdes til Central Statistical Office². Blandt undersøgelsernes medarbejdere var Lawrence R. Klein, som i en periode havde deltaget i analysen af de amerikanske undersøgelsesresultater. Endelig har konjunkturinstituttet i Stockholm udført undersøgelser af opsparingen i de private husholdninger i Sverrig for årene 1955, 57 og 58³.

Der er mange fællestræk ved disse tre grupper af opsparingsundersøgelser. De tilsigter alle at dække hele befolkningen i de pågældende lande. De udføres som *stikprøveundersøgelser* (stikprøvestørrelser på ca. 3000 »forbrugsenheder« i U.S.A. og ca. 2500 og ca. 2000 »indkomstenheder« i henholdsvis England og Sverrig), hvor stikprøverne dannes ved stratificeret, *tilfældig udvælgelse*, og oplysningerne indsamles ved hjælp af *interviewere*.

Da undersøgelsernes hovedformål er at belyse, hvorledes de private husholdninger disponerer over indkomsten til forbrug og opsparing, faldt det naturligt, at undersøgelsernes *analyseenhed* blev fastlagt som den handlende enhed i husholdningerne. I de amerikanske undersøgelser har man defineret denne som »the spending unit« altså den eller de personer, der handler som en enhed ved indkomstanvendelsen, medens man i England og Sverrig tager udgangspunkt i »the income unit« d.v.s. den eller de personer, der optræder som en enhed ved indkomsterhvervelsen; denne forskel i afgrænsningen medfører dog ikke alvorlige hindringer for en sammenligning af resultaterne.

Også afgrænsningen af *opsparingsbegrebet* er meget nær sammenfaldende⁴. Opsparingen defineres som nettoændringen af alle formue- og gældsposter i undersøgelsesperioden, dog således at ændringer i kontantbeholdningen udelukkes, (denne post er søgt indregnet i den danske undersøgelse). Et vanskeligt afgrænsningsproblem meldte sig i alle de tre undersøgelser, såvel som

1. Resultaterne offentliggøres dels i de løbende numre af Federal Reserve Bulletin og dels i særlige afhandlinger fra Institute for Social Research.
2. Jfr. løbende numre af Bulletin of the Oxford University Institute of Statistics.
3. 1955-undersøgelsen er gjort til genstand for særskilt behandling i Meddelanden från Konjunkturinstituttet serie B, nr. 25 og 26.
4. Jfr. Opsparing i lønmodtagerhusstandene, side 13.

ved den danske undersøgelse — *problemet om kursgevinster på værdipapirer og fast realkapital*. Skal disse kursgevinster medregnes eller skal de holdes udenfor opsparingsbegrebet? Ved alle tre undersøgelser, og også i den danske undersøgelse, valgte man alene at medregne *realiserede* kursgevinster eller tab; begrundelsen for udeladelsen af de ikke realiserede kursgevinster var dels uoverstigelige vanskeligheder ved en nøjagtig opgørelse af denne post, specielt for så vidt angår de selvstændige næringsdrivende, men hertil kom, at man ved begrebsafgrænsningen fandt det ønskeligt at nå frem til et opsparingsbegreb, som i så vid udstrækning som muligt svarede til husstandenes egen opfattelse, idet man herved væsentligt ville øge muligheden for at opnå *stabilitet* i de relationer, hvori de beregnede opsparingsbeløb indgår med andre faktorer. En sådan stabilitet er naturligvis af afgørende betydning, når man af undersøgelsesresultaterne ønsker at udlede *forklaringer* på de observerede opsparingsforhold, forklaringer, der kan danne grundlag for vurderinger af udviklingen i opsparing, når udviklingen i andre af husholdningernes strategiske variable er kendt.

Medens de amerikanske undersøgelser dækker et ret bredt felt af husholdningernes økonomiske dispositioner, ikke mindst spørgsmål i forbindelse med køb af varige forbrugsgoder, har opsparingen og dennes sammensætning været det dominerende undersøgelsesobjekt i de engelske og svenske opsparingsundersøgelser. Videre gælder, at husstandenes økonomiske *planer og forventninger*, såvel som deres *motiver* for de foretagne økonomiske dispositioner er trukket frem som noget centralt i de amerikanske undersøgelser¹, medens disse forhold indtager en mindre fremtrædende plads i de to andre undersøgelser (og i den danske undersøgelse).

Den danske opsparingsundersøgelse adskiller sig i to væsentlige henseender fra de her omtalte tre udenlandske opsparingsundersøgelser. For det første omfatter den kun lønmodtagerhusstande. For det andet er den danske opsparingsundersøgelse et led i en mere omfattende undersøgelse af lønmodtagerhusstandenes indkomsterhvervelse og indkomstanvendelse. Dette forhold har utvivlsomt medført, at den danske undersøgelses resultater i mindre grad er påvirket af målefejl, idet den samtidige indhentning af oplysninger om størrelsen af den indtjente indkomst og om størrelsen af forbrug og opsparing har givet mulighed for en afstemning af de indsamlede oplysninger, en afstemning der har vist sig at være meget betydningsfuld. Ved kun at medtage lønmodtagerhusstande i den danske undersøgelse har man på den anden side svækket mulighederne for ud af undersøgelsesresultaterne at drage generelle slutninger om opsparingsforhold i hele befolkningen.

Det danske undersøgelsesmateriale indeholder oplysninger om indkomst,

1. Siden 1951 er man endog hørt op med at finde frem til udtryk for den samlede opsparing og har i stedet samlet sig om motiver, planer og forventninger i relation til enkelte opsparingsposter og visse vigtige forbrugsposter, især køb af varige goder.

forbrug og opsparing hos 3100 lønmodtagerhusstande. Disse husstande er udvalgt ved tilfældig udvælgelse indenfor i forvejen dannede grupper af lønmodtagerhusstande i hovedstaden, provinsbyerne og bymæssige landkommuner. Denne udvælgelsesmetode gør det muligt at beregne middelfejl på undersøgelseernes resultater. Det kan nævnes, at den beregnede middelfejl på det samlede opsparingsbeløb leder til en stikproveusikkerhed for skønnet over lønmodtagerbefolkningens samlede opsparing på ca. 10 pct., således at det »sande« opsparingsbeløb med 95 pct.'s sandsynlighed vil være beliggende i et interval på ± 40 mill. kr. omkring det beregnede opsparingsbeløb på 430 mill. kr.

Udover stikproveusikkerheden er resultaterne behæftet med usikkerhed af en anden karakter hidrørende fra fejl og unøjagtigheder opstået under indsamling og bearbejdelse af materialet, såkaldte målefejl eller systematiske fejl. Der er imidlertid grund til at tro, at opsparingsundersøgelsens indkorporering i en mere omfattende undersøgelse af de adspurgte husstandes indkomstanvendelse har reduceret denne fejlkilde væsentligt. Det har ligeledes bidraget til reduktion af denne, at oplysningerne er indsamlet ved hjælp af omhyggeligt instruerede interviewere. Kun 61 ud af 3161 indkomne skemaer måtte kasseres p.gr. af mangelfuld udfyldelse, og antallet af »nægter« husstande androg kun 12 pct. af samtlige adspurgte husstande¹.

Som ved de omtalte udenlandske opsparingsundersøgelser bestemmes opsparingen i den danske undersøgelse som nettoændringen i de adspurgte husstandes formue- og gældsposter. Den nærmere afgrænsning af dette begreb resulterede i følgende opsparingsdefinition, som i alt væsentligt svarer til de anvendte definitioner i de amerikanske, engelske og svenske undersøgelser.

Afgrænsning af opsparingsbegrebet ved den danske undersøgelse

Ændringer i følgende formue- og gældsposter henfortes til husstandenes opsparing:

Kontant beholdning	Anden formue
Bank- og sparekasseindskud	Livs- og pensionsforsikringer (incl. tjenestemænds pension-bidrag)
Obligationer og aktier	Gæld til bank og sparekasse uden sikkerhed i fast ejendom
Præmieobligationer	Pantegæld i fast ejendom.
Private pantebreve	Anden gæld bortset fra afbetalingsgæld og kontogæld.
Bunden opsparing og sparebeviser	
Værdi af fast ejendom	
Erhvervsformue	

1. Denne høje svarprocent må også ses som et resultat af den kontantydelse, som blev tilsendt de husstande, der medvirkede i undersøgelsen.

Der er dog et par afvigelser, som bør omtales.

For det første er modtagne gaver, legater og andre ekstraordinære kontante ydelser i den danske undersøgelse regnet som indkomst hos modtageren, medens dette ikke var tilfældet de tre andre undersøgelser. I konsekvens heraf er de gaver og øvrige kontante beløb, som en husstand har ydet i perioden, betragtet som udgift hos vedkommende husstand og ikke som i de andre undersøgelser regnet som opsparing. Der kan anføres argumenter til fordel for begge fremgangsmåder. De argumenter, der lå bag den danske afgrænsning, gik hovedsagelig ud på, at eftersom hovedformålet med undersøgelsen var at belyse, hvorledes husstandene disponerede over pengebeløb, der stod til deres disposition igennem den betragtede periode, ville det være rimeligt at gøre indtægtsbegrebet så vidt, at det i realiteten omfattede alle kontante beløb, der tilflød husstandene i årets løb.

Dette »kassesynspunkt« har måske navnlig relevans, hvor de modtagne beløb er små i forhold til husstandens øvrige indkomst. Hvor de modtagne arv- og gavebeløb er ekstraordinært store i forhold til husstandens »normale« indkomst, vil vedkommende husstands opsparingsadfærd derimod meget vel kunne blive »unormal«, og man har derfor ved den danske undersøgelse sorteret de husstande fra, hvor sådanne ydelser udgjorde mere end 15 pct. af den samlede indkomst. Det drejer sig om i alt 120 husstande, hvis forhold er særskilt behandlet.

Uanset hvilken postering man vælger, vil resultatet imidlertid blive utilfredsstillende, idet disse ekstraordinære kontante ydelser både har lighedspunkter med den »normale« løbende indkomst (navnlig hvor beløbene er relativt små), og med rene kapitalbevægelser.

Den anden post, hvor den danske undersøgelses opsparingsdefinition afviger fra de tre øvrige opsparingsdefinitioner, er afdrag på afbetalingsgæld og kontogæld. I den danske undersøgelse har man alene betragtet udbetalingen ved afbetalings- og kontokøb som forbrugsudgift og ikke hele købesummen og har følgelig posteret afdrag på afbetalingsgæld opstået i forbindelse med sådanne indkøb som rent forbrug. Efter de tre andre definitioner, hvor hele købesummen betragtes som forbrug ved køkets afslutning, behandles afbetalingsgæld og kontogæld analogt med anden gæld, og afdrag på sådan gæld betragtes derfor som gældsformindskelse = opsparing.

Den i de tre udenlandske undersøgelser anvendte posteringsform medfører, at afbetalingskøb betragtes på samme måde som køb finansieret ved optagelse af lån i bank eller sparekasse, hvilket kan forekomme rimeligt. Denne betragtningsmåde er da også i overensstemmelse med de i nationalindkomststatistikken anvendte grundbetragtninger, at forbruget omfatter købsprisen på den købte vare, og at dette forbrug registreres ved køkets afslutning uanset betalingsform.

I den danske undersøgelse har man imidlertid i dette tilfælde som i flere

andre ladet kassesynspunktet være afgørende for, hvornår forbruget skal registreres; i begge tilfælde anerkender man, at købet af varige goder skal betragtes som forbrug, men i den danske undersøgelse registreres dette forbrug først, efterhånden som afdragsbeløbene forfalder til udbetaling. Hvorvidt man herved kommer den enkelte husstands opfattelse af opsparingsbegrebet nærmere, er vanskeligt at afgøre, men der kan i hvert fald anføres gode grunde for, at man på denne måde opnår en vis imødekommeelse af det nævnte hensyn til stabilitet i opsparingsrelationerne.

Dersom den samlede afbetalings- og kontogæld for den undersøgte befolkningsgruppe under et er uændret igennem perioden, vil valget af posteringsform for denne post ikke påvirke det samlede opsparingsbeløb, men nu er det jo netop karakteristisk for efterkrigsårene, at afbetalingsgælden er voksende, og derfor vil det samlede opsparingsbeløb, man kan beregne ud fra undersøgelsesresultaterne, være betinget af den valgte posteringsform.

Endelig omfatter listen over opsparingsposterne to poster, sparebeviser og bunden opsparing, som ikke findes i de udenlandske opsparingsdefinitioner. Den bundne opsparing refererer til de opsparingsbeløb, der blev udskrevet på alle skattepligtige indkomster over 4-6000 kr. i skatteårene 1950/51 og 1951/52, jfr. lov nr. 453 af ²⁵/₁₁ 1950 som ændret ved lov af ¹⁴/₆ 1951. Disse tilgodehavender er som hovedregel uændret igennem året 1955, kun i ekstraordinære tilfælde (ved dødsfald) kunne det indbetalte beløb forfalde til udbetaling.

Sparebeviserne uddeltes i skatteårene 1955/56 og 1956/57 med et pålydende, der voksede med den skattepligtige indkomst, som kompensation for de i marts 1955 gennemførte indirekte afgifter.

Endelig bør det atter understreges, at man i den danske undersøgelse tillige har bestemt opsparingen ud fra oplysningerne om løbende indkomst og løbende forbrug. I hvert enkelt tilfælde, hvor de to beregningsmåder førte til forskellige opsparingsbeløb, har man søgt at finde de fejl og udeladelser, som havde forårsaget denne forskel. Herved lykkedes det i mange tilfælde at få nye oplysninger frem, hvorved både indkomsterhvervelsen og indkomst-anvendelsen blev mere fyldestgørende belyst.

Ved bearbejdelsen af den danske opsparingsundersøgelse har man lagt hovedvægten på en *beskrivelse* af opsparingstallene, medens forsøg på at »forklare« opsparingen har spillet en mindre fremtrædende rolle. Man har dog søgt at trække visse forklaringsvariable frem og har søgt at vise opsparingens sammenhæng med disse ved hjælp af enkle krydstabeller, hvoraf de mest interessante vil blive refereret i det følgende afsnit.

3. Resultater af undersøgelserne med særligt henblik på danske undersøgelsesresultater

Ud fra de i indledningen nævnte problemstillinger kan man opstille en

række relevante spørgsmål om opsparingsforhold. Kan opsparingsundersøgelserne give pålidelige svar på disse spørgsmål?

Indledningsvis vil det være rimeligt at understrege, at en enkelt opsparingsundersøgelse ikke kan levere fyldestgørende svar. For det første må man have i erindring, at en sådan stikprøveundersøgelse er behæftet med usikkerhed som følge af, at kun et lille udsnit af befolkningen udspørges og som følge af vanskelighederne ved at få korrekte oplysninger frem fra de adspurgte husstande. Men for det andet må man være opmærksom på, at det, man efterlyser i de nævnte problemstillinger, er stabile relationer mellem opsparing og andre økonomiske faktorer. Hensigten er jo at anvende undersøgelsesresultaterne til opbygning af »sande« teoretiske modeller, som atter kan danne grundlag for pålidelige forudsigelser. Men hvorvidt resultaterne fra en enkelt undersøgelse er udtryk for stabile relationer, kan man først vide, når der foreligger resultater af flere undersøgelser.

Resultaterne fra den danske undersøgelse får derfor større interesse, hvis en senere opsparingsundersøgelse giver tilsvarende resultater.

Ved at sammenligne de danske resultater med resultaterne af de nævnte udenlandske undersøgelser, kan man imidlertid få et værdifuldt vurderingsgrundlag. Resultater, som stemmer overens med amerikanske, engelske og svenske resultater, kan utvivlsomt tillægges betydelig udsagnskraft.

Selvom værdien af de danske undersøgelsesresultater er forringet på grund af udelukkelsen af de selvstændige næringsdrivende fra undersøgelsen, vil en sådan sammenligning med andre undersøgelser alligevel være af interesse, og da specielt hvor der er mulighed for sammenligning direkte med lønmodtagerresultater i de andre undersøgelser.

Det viser sig nu, at en række væsentlige resultater er fælles for de udenlandske undersøgelser og den danske undersøgelse.

Dette gælder således med hensyn til fordelingen af husstandene efter opsparingsstørrelse. Opsparingsfordelingen er meget ujævn; kun meget få husstande sparer betydelige beløb op — og kun få stifter gæld af en betragtelig størrelse, således at en betydelig del af den samlede opsparing er koncentreret hos relativt få husstande.

Figur 1 viser fordelingen af danske lønmodtagerhusstande efter opsparingsstørrelse. Kun 1,7 pct. sparede mere end 5000 kr. og kun 1,2 pct. »præsterede« en gældstiftelse på mere end 5000 kr., medens 55 pct. sparede et beløb mellem 0 og 1000 kr. Tilsvarende resultater med ophobning af observationer til højre for nulpunktet genfindes i de engelske og amerikanske undersøgelser¹. Det er ligeledes et fællestræk, at disse opsparingsfordelinger »flader ud«, når man går fra lave indkomstgrupper til høje indkomstgrupper.

1. Det bør dog anføres, at husstande med afbetalingsgældsstiftelse ifølge den danske undersøgelse ikke opføres som negative sparere, medens dette er tilfældet i de 3 udenlandske undersøgelser.

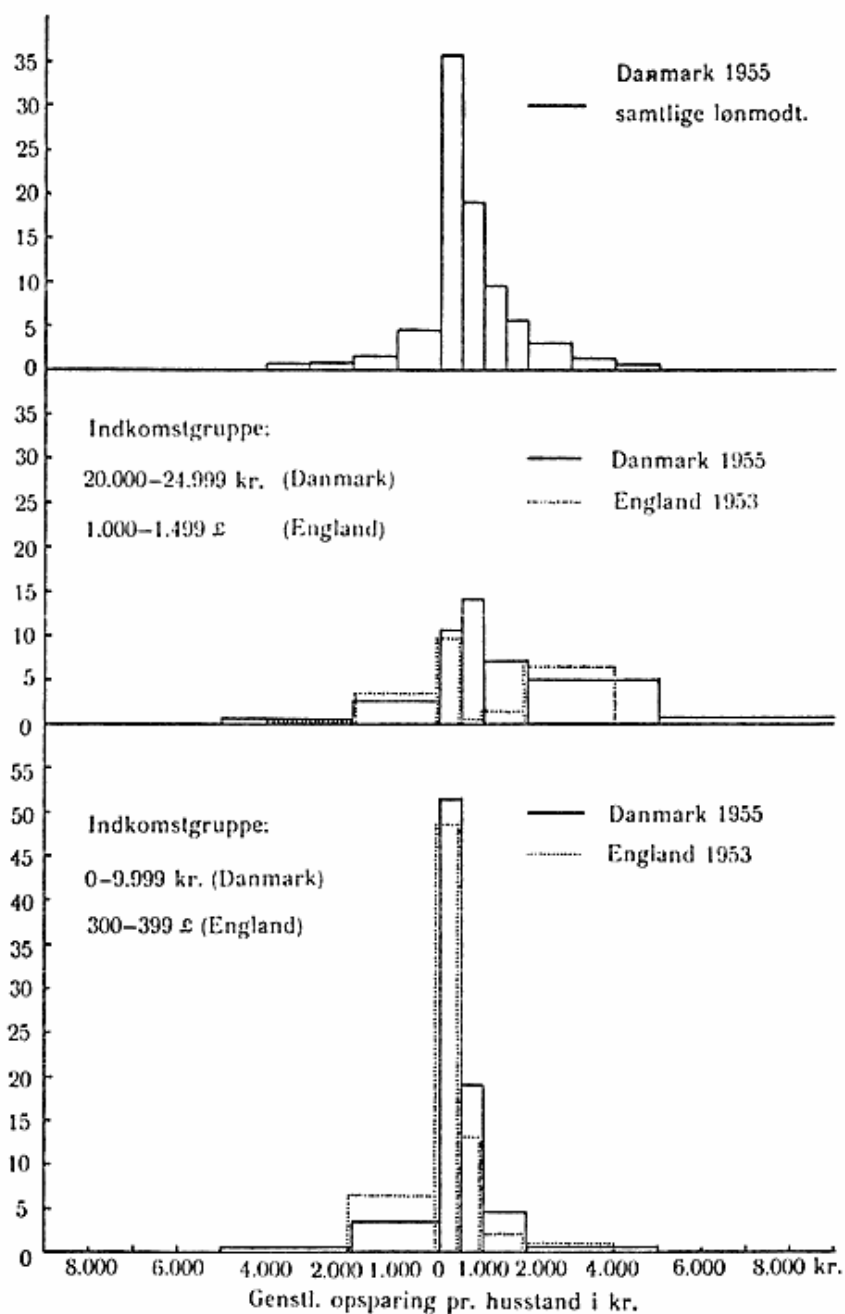

Fig. 1. Husstandenes fordeling efter opsparingens størrelse.
(Engelske tal omregnet efter officiel vekselkurs)
Danmark 1955, England 1953.

På figur 1 er tillige vist fordelingen af husstandene efter opsparingens størrelse særskilt for husstande med indkomster i intervallet 5-10.000 kr. og husstande med indkomster i intervallet 20-25.000 kr. Engelske observationer for tilnærmelsesvis de samme indkomstgrupper er indtegnet på figuren. Overensstemmelsen mellem de to observationsmaterialer er tydelig.

Også forskelle i socialgruppering spiller en rolle for fordelingstypen. Funktionærer har »fladere« opsparingsfordelinger end arbejdere, og de engelske og amerikanske undersøgelser viser klart, at de selvstændige næringsdrivende har endnu »fladere« opsparingsfordelinger (i givne indkomstgrupper), hvilket er udtryk for, at store positive og negative opsparingsbeløb er hyppigere forekommende i denne befolkningsgruppe.

Med hensyn til opsparingsformen synes det at gælde generelt, at den kontraktbundne opsparring, d.v.s. opsparring som husstanden ved kontrakt eller på anden måde (lovgivning) er forpligtet til at foretage, udgør en væsentlig andel af den samlede opsparring. Det drejer sig om posterne afdrag på pantegæld i eget hus, bidrag til livs- og pensionsforsikringer — og for Danmarks vedkommende indbetaling af den bundne opsparring til staten¹. Efter den danske undersøgelse udgjorde den kontraktbundne opsparring 87 pct. af den samlede opsparring (i lønmodtagerbefolkningen), hvis man medregner den bundne opsparring, og 60 pct. hvis man ser væk herfra, hvilket formentlig giver et rigtigere udtryk for forholdene i et »normalår« uden bunden opsparring. I følge den svenske opsparingsundersøgelse udgjorde den tilsvarende andel for lønmodtagerhusstande ca. 75 pct. og noget mindre, nemlig 45 pct., når man ser på hele befolkningen. I de engelske undersøgelser dominerer kontraktopsparringen endnu mere og udgør for årene 1952–53 og 1953–54 endog mere end den samlede nettoopsparring, således at de øvrige opsparingsposter taget under eet indgår med et negativt beløb. Det har ikke været muligt at foretage direkte sammenligning med amerikanske tal, men det fremgår klart, at den kontraktbundne opsparring også her udgør en meget væsentlig andel af den samlede opsparring.

Selvom den kontraktbundne opsparring dominerer i det samlede opsparingsbeløb, er denne opsparingspost navnlig i det korte løb måske mindre interessant end de »frivillige« opsparingsposter, fordi den ligger ret fast fra periode til periode. Variationerne i den samlede private opsparring hidrører først og fremmest fra disse andre poster, og hvis man derfor ønsker kendskab til korttidsforandringer i opsparringen, er det udviklingen af de øvrige opsparingsformer, der har størst interesse.

Den danske undersøgelse har naturligvis ikke kunnet anvendes til at danne skøn over den samlede private opsparring, fordi den alene omfattede lønmodtagere. Den beregnede opsparring i denne befolkningsgruppe på ca. 430 mill. kr. udgør således kun omkring en fjerdedel af den samlede personlige opsparring i 1955. Kan man af de udenlandske opsparingsundersøgelses resultater drage konklusioner med hensyn til muligheden for ad denne vej at beregne den samlede opsparring?

1. I de udenlandske undersøgelser, hvor afdrag på afbetalingsgæld indgår i opsparingsbegrebet, kan denne post også betragtes som kontraktopsparring.

Som bekendt bygger de hidtidige oplysninger om den samlede opsparing i de forskellige lande på nationalindkomststatistikken, hvor opsparingen er bestemt på grundlag af oplysninger om indkomst, forbrug og investering. Usikkerheden på denne størrelse er formentlig betydelig, fordi fejl i opgørelsen over de to poster investering og forbrug i et vist omfang kastes over på den mindre post opsparingen. Dersom man yderligere forsøger at danne skøn over den samlede private opsparing ved fra den beregnede totale opsparing i samfundet at fradrage opsparing over de offentlige kasser, en størrelse der er kendt, samt den med god tilnærmelse kendte selskabsopsparing, vil »Nissen flytte med« og den relative usikkerhed på skønnet over husholdningernes opsparing blive endog meget betydelig. Det er derfor åbenbart, at der er behov for supplerende statistisk materiale på dette felt.

Erfaringerne fra de tre udenlandske undersøgelser tillader imidlertid ikke en entydig konklusion m.h.t. mulighederne for at beregne den samlede opsparing med god tilnærmelse. Grunden til at man i U.S.A. i 1951 ophørte med at beregne den samlede private opsparing var netop, at de hidtidige resultater på dette punkt ikke var tilfredsstillende. Dette må imidlertid ses på baggrund af, at den amerikanske kreditmarkedsstatistik i forvejen giver ganske gode muligheder for at beregne skøn over den private opsparing, således at behovet for supplerende statistik er mindre påtrængende. De svenske resultater har ikke hidtil vist fuldt tilfredsstillende overensstemmelse med nationalindkomststatistikens tal. Ser man væk fra 1955-undersøgelsen, som nærmest havde karakter af en prøveundersøgelse, har man imidlertid også kun to år at bygge på, og da antallet af adspurgte husstande ikke overstiger 2000 i nogen af disse år, er usikkerheden på resultaterne også af den grund betydelig. Derimod viser de engelske undersøgelser en god overensstemmelse med nationalindkomststatistikken¹, således at der er mulighed for at afstemme de to sæt beregninger efter hinanden.

Ved iværksættelsen af de omtalte opsparingsundersøgelser har man imidlertid sigtet videre end til disse rent beskrivende resultater. Ønsket om at *forklare* husholdningernes opsparingsadfærd har fuldt så meget været bestemmende for afholdelsen af disse undersøgelser. Hvor langt er man da nået på dette felt? Her må man gøre sig klart, at ønsket om at forklare udviklingen i den personlige opsparing aldrig kan opfyldes fuldt ud. Bag enhver af husholdningernes økonomiske dispositioner ligger et helt kompleks af motiverende faktorer², og en udtømmende udredning heraf er næppe mulig. Og dertil kommer, at dette kompleks af forklarende faktorer bestandig undergår forandring, således at opsparingsprocessen bliver endnu vanske-

1. Jfr. Klein, Oxford Bulletin, vol. 17, no. 2, side 178-79 og Lydall, Oxford Bulletin vol. 15, side 348-50.

2. Jfr. Meddelanden från Konjunkturinstitutet serie B: nr. 26, hvor Sten A. O. Thore på side 7-10 giver et meget instruktivt billede af motiverne bag »opsparingsprocessen«.

ligere at få hold på. Hvad man kan gøre sig håb om at nå frem til er derfor alene opstilling af forenklede modeller, som rummer centrale dele af den »sande« forklaring. De allerede opnåede resultater understøtter en formodning om, at sådanne virkelighedsnære, forenklede modeller kan opstilles — og at disse ydermere har relevans for længere perioder.

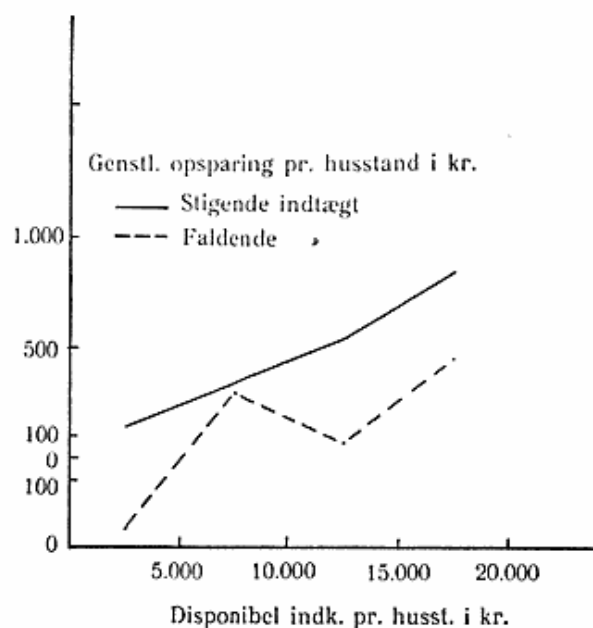

Fig. 2. Gnstl. opsparing pr. husstand i visse indkomstgrupper særskilt for husstande med stigende indkomst og husstande med faldende indkomst 1954-1955. Danmark 1955.

Først og fremmest bestemmes en husstands opsparing i en given periode naturligvis af husstandens disponible indkomst i denne periode. Denne sammenhæng er vist i figur 2, der angiver sammenhørende værdier af opsparing og disponibel indkomst ifølge den danske lønmodtagerundersøgelse og ifølge den svenske undersøgelse for året 1957 (de svenske tal gælder også kun lønmodtagere). Denne relation er imidlertid ikke stabil. For given indkomst udviser opsparingen store udsving fra husstand til husstand. Hvorledes skal da modellen udbygges, for at den skal blive mere stabil?

På dette sted vil det være rimeligt at vende tilbage til det i indledningen omtalte paradoks: Ifølge budgetundersøgelserne er opsparingsandelen stærkt voksende med indkomsten, således som også foranstående figur 2 viser, men igennem lange perioder, hvor indkomsterne i samfundet som helhed har været meget stærkt stigende, har opsparingsprocenten holdt sig næsten konstant. Dette var således tilfældet for U.S.A.'s vedkommende i perioden fra 1880 til 1939.

Dette paradoks søgte man i den økonomiske teori at forklare ved opstilling af en række hypoteser om husholdningernes opsparingsadfærd, hypoteser som iøvrigt sigtede mod en mere generel forklaring af husstandenes opsparingsadfærd. Modigliani¹ og Duesenberry² anførte, at paradokset ville finde en forklaring, hvis man antog, at husholdningernes forbrug (og dermed deres opsparing) bestemtes ikke alene af indkomstens absolutte størrelse, men også af dens relative størrelse i forhold til den »normale« husstandsindkomst i den sociale gruppe, som husstandene tilhører. Nye varer trænger sig stadig på som forbrugsobjekter for hele gruppen, og hver enkelt husstand ønsker »to keep up with the Jones'es«. Selvom en husstand med indkomst, der i et givet øjeblik ligger over gennemsnittet, vil have en relativ høj opsparing, er det således sandsynligt, at der af denne indkomst vil spares mindre, når et større antal af husstandene som følge af stigningen i nationalindkomsten når op på dette niveau. Efter denne teori tillægges miljøet således en meget væsentlig rolle for husstandenes økonomiske dispositioner.

Friedmann³ formulerede en beslægtet hypotese gående ud på, at en husstands samlede forbrug bestemmes af størrelsen af de beløb, som husstanden forventer permanent vil stå til dens disposition i hver periode. Med stigende »permanent indkomst« vil forbruget derfor stige stærkt og opsparingen måske mindre stærkt. Georg Katona og hans medarbejdere ved Michigan University's Institute for Social Research udbyggede disse hypoteser med en række forklaringer af psykologisk og sociologisk karakter. En verifikation af disse teorier ved hjælp af opsparingsundersøgelserne forudsætter, at man indhenter oplysninger om husstandenes bopæl og sociale gruppering (den relative indkomsthypotese) om deres tidligere, nuværende og forventede fremtidige indkomst (den permanente indkomsthypotese) og endelig om motiver, planer og forventninger i forbindelse med de vigtigste økonomiske dispositioner (de psykologisk-sociologisk prægede teorier). På forhånd kan man jo ikke vente, at een af disse hypoteser vil fremstå som den eneste rigtige, medens alle øvrige er forkerte — sådanne konklusioner ville det foreliggende materiale iøvrigt heller ikke tillade. Tværtimod synes det rimeligt at forvente, at der er et gran af sandhed i dem alle — så meget mere som de opstillede hypoteser har mange fællestræk.

Milieuets betydning kan man i den danske undersøgelse bl.a. spore i forskellen i opsparingsadfærd mellem funktionærer og arbejdere og mellem husstandene i by og på land. Det fremgår klart, at funktionærer (med given indkomst) sparer mere end arbejdere, ligesom det synes at gælde, at provinsbyernes arbejdere og funktionærer sparer mere end hovedstadens⁴. I de

1. F. Modigliani: *Fluctuations in the Saving-Income Ratio: A Problem in Economic Forecasting*.
2. J. Duesenberry: *Income, Saving And The Theory Of Consumer Behaviour*, Cambridge 1949.
3. Milton Friedmann: *A Theory of the Consumption Function*, Princeton, 1957.
4. Se Opsparing i Lonmodtagerhusstandene, side 28.

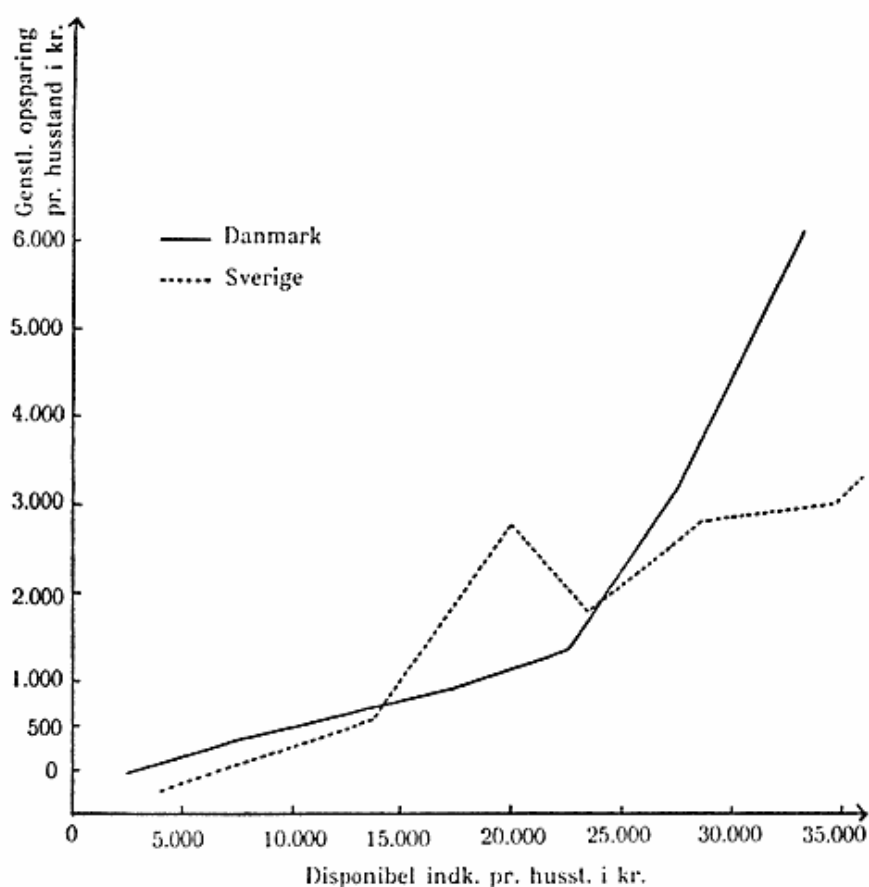

Fig. 3. Gnst. opsparing pr. husstand i visse indkomstgrupper (svenske tal omregnet efter officiel vekselkurs) Danmark 1955, Sverrig 1957.

NB. Når kurverne, navnlig den svenske, viser et knæk ved indkomster omkring 20–25.000 kr., er grunden formentlig, at udgift til varige goder, først og fremmest biler, netop gør sig stærkt gældende på dette indkomstniveau.

amerikanske, engelske og svenske undersøgelser, hvor også selvstændige næringsdrivende er inkluderet, har man fundet, at husstandene i denne gruppe på alle indkomstrin sparer væsentligt mere op end andre befolkningsgrupper.

Både ifølge den relative indkomsthypotese og efter den permanente indkomsthypotese får *forandringer i husstandsindkomsterne* en speciel interesse. Indkomstnedgang, som medfører, at en husstand bliver minusvariant i sin gruppe, skulle således føre til et stærkt fald i opsparingen, fordi husstanden efter den relative indkomsthypotese vil ønske at bevare den i vedkommende socialgruppe rådende forbrugsstandard. Dersom nedgangen kun er forbigående, vil husstandens forventning om normalindkomstens størrelse ikke blive ret stærkt påvirket, og også efter den permanente indkomsthypotese vil forbruget blive søgt opretholdt og opsparingen falde stærkt. Omvendt

når indkomsten er stigende, specielt når den stiger stærkere end andre husstandes, vil opsparingen efter begge hypoteser gå stærkt i vejret (og altså blive højere end hos de husstande, der hele tiden har ligget på det højere indkomstniveau).

I den danske undersøgelse kan man finde oplysninger om indkomstændringernes betydning fra to forskellige kilder. For det første viser analysen af de 3000 »normale« husstande, at reaktionen på stigninger og fald i indkomsten netop bliver som ventet efter de to hypoteser, jfr. nedenstående figur 3.

For det andet kan man af oplysninger fra de 120 »arv- og gavehusstande« se, at disse husstande, som har modtaget arv og gaver eller andre ekstraordinære kontantydelse i 1955 på et beløb, der andrager mere end 15 pct. af deres samlede indkomst, optræder som typiske »plusvarianter«. Deres opsparing er større end de »normale« husstandes (med given indkomst), og opsparingsformen afviger stærkt fra den normale, idet kun 15 pct. af arv- og gavehusstandenes opsparing er kontraktopsparing, mod som nævnt 87 pct. for de »normale« husstande.

De amerikanske undersøgelser viste tilsvarende klare udsving for så vidt angår virkningen af indkomstnedgang, medens virkningerne af ekstraordinære indkomststigninger var mindre entydige.

Efter de engelske undersøgelser syntes hverken stigninger eller nedgange i indkomsten at give utvetydige udsving i opsparingen.

Afvigelse fra de opstillede hypoteser kan imidlertid forklare på flere måder, hvilket der naturligvis er taget skyldigt hensyn til hos de forfattere, der har formuleret hypoteserne. Ved indkomstnedgang kan mulighederne for en kraftig nedgang i opsparingen begrænses af vedkommende husstands kreditmuligheder, specielt i de lavere indkomstgrupper.

Dette forhold kan indbygges i teorien ved indregning af husstandenes formueforhold i indkomst-opsparingsrelationen. Hvis husstanden er uden formue, vil mulighederne for at opretholde forbruget, når indkomsten falder, ofte være stærkt forringet; omvendt hvis husstanden har en stor formue — helst i likvid form.

Årsagerne til, at en indkomststigning ikke giver sig udslag i en tydelig fremgang i opsparingen, kan blandt andet være, at husstanden nu mener at kunne realisere et evt. længe næret ønske om engangskøb af et varigt forbrugsgode f.eks. bil, køleskab eller fjernsyn. Da hele udgiften til køb af varige forbrugsgoder regnes som forbrug ifølge de amerikanske og engelske undersøgelser, medens efter den danske undersøgelse alene udbetalingen regnes som forbrug, kan den tydeligere opsparingsreaktion på indkomststigning i den danske undersøgelse måske henføres til denne forskel i opsparingsbegrebets afgrænsning.

Andre »forklaringer« på husstandenes opsparingsadfærd, som kan aflæses både af den danske og af de nævnte udenlandske opsparingsundersøgelser, er husstandsoverhovedets alder (forsørgerbyrden er mindst for de helt unge og for de ældre, opsparingen derfor større — stadig for given indkomst) og husstandens boligstatus (husejere har en større kontraktbunden opsparing end lejere og har også flere nærliggende opsparingsformål, udvidelse af huset, bygning af garage etc.). Overgangen herfra til de sociologiske og psykologiske forklaringer, som i de seneste år har stået i centrum i de amerikanske undersøgelser, er ikke stor. De forhold, der her kommer i søgelyset er husstands- overhovedets uddannelse, politiske og religiøse tilhørsforhold, personlige fremtidsplaner m.v.

4. *Skitse til en ny dansk opsparingsundersøgelse*

Det er nævnt foran, at værdien af en opsparingsundersøgelses resultater vil forøges væsentligt, når den kan sammenstilles med tidligere undersøgelser. Hvis man derfor mener, at den i 1956 afholdte undersøgelse af forbrugs- og opsparingsforholdene gav nyttige oplysninger om opsparingen i den undersøgte befolkningsgruppe, — og det er min opfattelse, at det er velbegrundet at mene dette, vil det så meget mere gælde om en evt. ny undersøgelse, at der virkelig kan hentes værdifulde oplysninger ud af undersøgelsesmateriale.

Erfaringerne fra den nu afholdte undersøgelse og fra de omtalte udenlandske undersøgelser må imidlertid tilsige os visse væsentlige ændringer i oplægget til en sådan ny undersøgelse.

For det første bør den omfatte hele befolkningen og da specielt de selvstændige næringsdrivende. Ganske vist har der i de udenlandske undersøgelser været betydelige vanskeligheder forbundet netop med indsamling af oplysninger fra denne befolkningsgruppe, men da et af hovedformålene med en ny undersøgelse vil være at få supplerende oplysninger om den samlede personlige opsparing, må man søge at overvinde vanskelighederne. Man møder disse vanskeligheder navnlig på to punkter, ved opgørelsen af ændringer i realkapitalen og ved opgørelsen af afskrivningerne på denne. Man må dog være opmærksom på, at de samme vanskeligheder gør sig gældende i nationalindkomststatistikken. Hvis man imidlertid holder kursgevinster uden for indkomstbegrebet og dermed uden for opsparingsbegrebet og undlader at reducere indkomsterne for afskrivninger, vil man nå frem til en slags bruttoopsparing, som vil have sit direkte modstykke i nationalindkomststatistikken. En afstemning af de to beregningsmetoders resultater vil derfor kunne foretages m.h.t. dette specielle opsparingsbegreb.

For det andet bør en ny undersøgelse indeholde spørgsmål om husstandenes planer og forventninger for det kommende år. Planer m.h.t. køb af varige forbrugsgoder, m.h.t. omfanget af den formålsbestemte opsparing og evt. m.h.t. omfanget af en tilsigtet indkomststigning (overarbejde, hustrus udearbejde) og forventninger om udviklingen i egen og andre husstandes indtjeningsmuligheder. Når sådanne oplysninger indhentes med relativt korte mellemrum (hvert eller hvert andet år), således som tilfældet er i U.S.A. og England, vil man ikke alene få belyst de forskellige psykologiske forklaringer på husstandenes forbrugs- og opsparingsadfærd, men vil også få et redskab i hænde, som kan vise sig meget nyttigt i konjunkturpolitikken.